

Мусурівська О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри англійської мови факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Присакару О. С.,

*магістрант кафедри англійської мови факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджуються особливості функціонування портретного опису у художньому дискурсі. Предметом дослідження є лексичні особливості портретних описів у тексті роману Джона Грішема «Золотий дощ». Переважне використання кінесичної лексики зумовлене важливістю відображення того, як настрої та почуття людини, а також її ставлення до інших людей передаються за допомогою відображення особливостей її міміки, жестів та рухів.

Ключові слова: портретний опис, кінесична лексика, вестяльна лексика, соматична лексика.

Постановка проблеми. Зміна науково-дослідницьких парадигм у мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ століть пов'язана з переходом від суто лінгвістичного до антропоцентричного напрямку вивчення процесу комунікації (праці Н.Д. Арутюнної, В.І. Карасика, Ю.С. Степанова, Д.Н. Шмельова та ін.), в межах якого мовна система та відношення між її одиницями розглядаються з позицій чинника мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналізу художнього тексту та художнього дискурсу присвячені численні мовознавчі та літературознавчі розвідки (праці В.Б. Бурбело, І.М. Колегаєвої, В.А. Кухаренко, Л. М. Мурзіна, В.Є. Чернявської). Важливим складником структури художнього тексту є портретний опис – зображення зовнішності людини (персонажа твору) за допомогою вербальних засобів. Важливість портретного опису в розгортанні художньої оповіді неодноразово наголошувалася лінгвістами (праці О.С. Горшенєвої, Т.В. Насалевич, І.Р. Семенчука, А.Ю. Скачкова). Портретний опис є одним із засобів характеристики персонажа, а отже і важливою ланкою прагматичного впливу автора на читача. Портрет персонажа розглядається з літературознавчих (В.С. Барахов, Б.Є. Галанов, В. Стайнер, Х. Уайтмейєр) і мовознавчих позицій. Дослідники вивчають структурно-композиційний (Є.О. Гончарова, О.М. Беспалов, І.В. Родіонова), лінгвостилістичний (І.А. Бикова, О.С. Горшенєва, К.Я. Кусько), лінгвокогнітивний (Л.І. Белехова, С.Ю. Селєзнева) аспекти портрета. Незважаючи на багатоаспектність підходів до вивчення портрета, деякі питання функціонування портретного опису в художньому тексті потребують подальшого висвітлення, що зумовлює запропонованого дослідження.

Метою дослідження є встановлення типології портретних описів з огляду на їх лексичне наповнення. Дослідження проведено на матеріалі тексту роману Дж. Грішема «Золотий дощ» (*J. Grisham. The Rainmaker*), загальним обсягом 167 148 слів-живань. Роман вийшов у світ у 1995 році.

Виклад основного матеріалу. Портретний опис персонажа літературного твору є потужним засобом створення ху-

дожнього образу. У літературознавчих дослідженнях портрет персонажа розглядається як засіб розкриття його внутрішнього світу, що є важливим для розуміння ідейного змісту художнього твору. Підґрунтя для лінгвістичного аналізу художніх творів заклали відомий вітчизняний мовознавець та літературознавець О.О. Потебня, який наголошував, що естетико-стилістичний аналіз художніх текстів є першим кроком у загальному дослідженні літературної мови [1, с. 87].

О. Аксьонова в «Словнику літературознавчих термінів» подає таке визначення: «Портрет (від *франц. portrait* – портрет, зображення) – у літературному творі зображення зовнішності персонажа: його обличчя, фігури, одягу, манери поводитися» [2, с. 275]. Дослідниця також зазначає, що найпростішим портретом є скопійований з реально існуючої людини натуралістичний, паспортний портрет. Проте в літературі частіше зустрічається психологічний портрет, в якому автор через зовнішність персонажа намагається розкрити його внутрішній світ, його характер. У психологічному портреті письменник через індивідуальні, притаманні конкретній особі риси може виявити певні загальні риси, притаманні певному соціальному середовищу, професії, категорії населення тощо. Портрет може бути абстрактним, без опису подробиць, може наголошувати на одній характерній рисі, а може подавати всебічний опис зовнішності персонажа [2, с. 276].

На важливості психологічної характеристики наголошує також і О.О. Мальцева в дисертаційному дослідженні «Лінгвопоетичні особливості словесного художнього портрета в сучасному англійському романі». На думку дослідниці, «художній портрет – це один із засобів створення образу персонажа, що полягає в описі його зовнішності та включає психологічну характеристику окремих частин зовнішності: рис обличчя, міміки, фігури, постави, жестів, рухів, одягу» [3, с. 5].

Т.В. Насалевич пропонує власне розуміння поняття «портрет», до якого залучає авторське зображення зовнішньої та психологічної характеристики персонажа. При цьому зовнішня характеристика включає опис статичних (рис обличчя, одяг тощо) та кінесичних (міміка, жести) рис персонажа [4, с. 6].

Портрет у художньому тексті визначаємо як зображення персонажа, яке письменник створює за допомогою художнього слова з метою всебічного розкриття його індивідуальних рис та характеристик.

Різноманітні підходи до встановлення типології портретних описів зумовлені метою та матеріалом кожного окремого лінгвістичного дослідження. Так, вивчаючи лексику портретних описів на матеріалі російської мови, Г.В. Старикова поділяє її на: 1) соматичну лексику, тобто лексеми на позначення частин

тіла людини; 2) вестіальну лексику, тобто лексеми на позначення предметів одягу людини; 3) кінесичну лексику, тобто лексеми, які позначають міміку, пози, жести людини [5, с. 7]. Обравши матеріалом дослідження англійську художню прозу 16 століття, Л.М. Грижак розширює та доповнює класифікацію Г.В. Старикової ще одним типом лексики портретного опису – лексикою загальної портретної характеристики персонажів [6]. Дослідниця доходить висновку про переважне використання соматичної лексики в складанні портретних описів персонажів. Аналіз сучасного англійського роману дозволить виявити деякі відмінності в лексичному складі портретних описів персонажів.

Роман Дж. Грішема «Золотий дощ» складається зі своєрідних частин-епізодів, які зображають окремі ситуації життя головного персонажа Руді Бейлора (*Rudy Baylor*). Перший такий епізод – це опис зустрічі майбутнього юриста з першими клієнтами, людьми похилого віку, яким потрібна юридична консультація. Руді схвилюваний перед цим першим професійним випробуванням. За цих обставин у портреті головного персонажа представлені його одяг та вираз обличчя: *I am, after all, almost a lawyer, and I wear a dark suit, and I have this legal pad in front of me on which I'm drawing squares and circles, and my face is fixed in an intelligent frown, so I must be capable of helping them* [7, p. 2].

Оскільки оповідь у романі ведеться від першої особи, то наведений приклад ілюструє також приклад автопортрета – структурного типу портретних описів за способом зображення суб'єкта. Зазначимо також, що лексеми *frown* та *smile* є визначальними в структурі портретного опису головного персонажа, що логічно пояснити особливостями спілкування між юристом та його клієнтами: *I stand quickly with a short smile, then return to my seat and once again fix my face in an intelligent frown* [7, p. 2].

Здобуваючи професію юриста, Руді обрав для вивчення дисципліну «Правові проблеми людей похилого віку (*Legal Problems of the Elderly*)», через що йому доводиться спілкуватися із групою людей поважного віку. Портретні характеристики «клієнтів» Руді Бейлора значною мірою визначаються тим, як головний герой – молода людина – сприймає літніх людей.

Узагальнено портретні характеристики «клієнтів» Руді Бейлора за такими ознаками:

зображення зовнішності: обличчя, рук та інших частин тіла людини: *She lectured him for admiring my Jell-O, but seconds later placed a full bowl of the yellow putty before his glowing eyes* [7, p. 1]; *He ate it with his stubby fingers* [7, p. 1]; *She flops her baggy hands at us and smiles with her gray and yellow teeth at Smoot, who has quietly made his way to her side* [7, p. 2]; *She places a brown-spotted hand on my wrist, and whispers* [7, p. 4]; *Her eyes are suddenly hard and the rows of wrinkles are pinched tightly around her mouth* [7, p. 4]; *Dot's hair is all teased and permed and frosted silver on top. It appears clean* [7, p. 5]; *His cheeks are red and plump* [7, p. 5]; *His hair is bushy and gray with a brown tint to it* [7, p. 5]; *He has at least three chins* [7, p. 6]; *There is movement before me, and I glance up in time to see a chubby old fella with a massive hearing aid shuffling in my direction* [7, p. 8].

Як бачимо, в наведених прикладах для зображення зовнішності використовується така соматична лексика: підборіддя (*three chins*); очі (*glowing eyes*; *eyes are suddenly hard*); руки (*baggy hands*; *brown-spotted hand*); пальці (*stubby fingers*); пот (*rows of wrinkles are pinched tightly around her mouth*); зуби (*gray and yellow teeth*); волосся (*teased and permed and frosted silver on top*; *bushy and gray with a brown tint*); щоки (*cheeks are red and plump*);

зображення міміки, поз, жестів та манер людини: *Miss Birdie fluttered around the room, chirping about this and that* [7, p. 1]; *She works the crowd like a veteran ward boss, hugging and patting, schmoozing with other little blue-haired ladies, laughing in a shrill voice and all the while keeping a wary eye on Bosco, who undoubtedly is the bad boy of the bunch* [7, p. 3]; *Miss Birdie cuts her eyes about, and this is my signal to keep both my head and voice low, because whatever it is she wants to confer over is serious as hell* [7, p. 3]; *She squeezes my wrist but doesn't realize it* [7, p. 4]; *She exhales heavily as if frustrated by this, and she rolls her eyes around as if she hates to tell me, but then she lurches forward on both elbows to tell me anyway* [7, p. 4]; *She mumbles something under her breath, and her husband shakes his head as if he'd rather wait for one of the other bright young legal eagles* [7, p. 5]; *Suddenly, she lurches forward* [7, p. 6]; *I lean slightly toward her in anticipation* [7, p. 6]; *She clicks her teeth and rolls her eyes around as if I'm a complete idiot* [7, p. 6]; *She shakes her head and smiles tightly* [7, p. 6]; *She curls her lips tightly around the white filter and glares at me. Buddy grunts for the second time* [7, p. 8]; *With Buddy in tow, Dot zigzags through folding chairs and serious Rook players and stops at the coffeepot, where she fills a paper cup with decaf and lights another cigarette* [7, p. 8].

Як бачимо, у наведених прикладах для зображення міміки, поз, жестів та манер використовується така кінесична лексика: жести (*hugging and patting*; *cuts her eyes about*; *squeezes my wrist*; *rolls her eyes*; *lurches forward on both elbows*; *shakes his head*; *lurches forward*; *lean slightly toward her*; *clicks her teeth and rolls her eyes around*; *shakes her head*; *curls her lips tightly around the white filter*; *zigzags*); манери (*fluttered*; *laughing in a shrill voice*; *mumbles something*; *smiles tightly*; *glares at me*; *grunts*); динаміка дихання (*exhales heavily*);

зображення одягу людини й аксесуарів: *Next to him is a real bitch, N. Elizabeth Erickson, quite a gal, who wears pinstripe suits, silk ties and an enormous chip on her shoulder* [7, p. 2]; *The dress is cotton drip-dry and the burgundy blazer is worn and could've come from Sears* [7, p. 3]; *She's wearing cheap white sneakers, brown socks and oversized jeans* [7, p. 5]; *He wears thick glasses with plastic stems that barely reach his ears* [7, p. 5]; *His shirt is a black-and-red-plaid number, even dirtier than his hair* [7, p. 5].

Як бачимо, в наведених прикладах для зображення одягу використовується така вестіальна лексика: предмети одягу (*pinstripe suits*, *silk ties*; *dress is cotton drip-dry and the burgundy blazer is worn*; *cheap white sneakers*, *brown socks and oversized jeans*; *shirt is a black-and-red-plaid*); аксесуари (*thick glasses with plastic stems*);

зображення загальної портретної характеристики персонажів (вік, статура, зріст): *Though the prospects sitting out there are aged and infirm, they are staring at me as if I possess great wisdom* [7, p. 2]; *There must be fifty of them out there, an equal mixture of blacks and whites, average age of at least seventy-five, some blind, a dozen or so in wheelchairs, many wearing hearing aids* [7, p. 1]; *Miss Birdsong is about eighty but very spry for her age, and she acts as mother, dictator and bouncer of this organization* [7, p. 2]; *So, this pretty little lady with the gray and yellow teeth and rather melodious voice is worth twenty million dollars* [7, p. 3]; *She is a thin, wiry woman with a hard edge* [7, p. 5]; *Buddy is inspecting Hooker's next client, a frail little woman who also has a pile of paperwork* [7, p. 7].

Як бачимо, в наведених прикладах для зображення загальних портретних характеристик персонажів використовується лексика, що позначає: вік (*aged and infirm*; *average age of at least seventy-five*; *about eighty*); статуру (*thin, wiry woman with a hard edge*; *frail little woman*; *pretty little lady*); зріст (*no taller*);

than his mother). Зазначимо, що серед загальних портретних характеристик виявлено також такі ознаки: сліпота (*some blind*); перебування у візку для хворих (*a dozen or so in wheelchairs*); носіння слухового апарату (*wearing hearing aids*).

Узагальнено результати проведеного дослідження в круговій діаграмі.

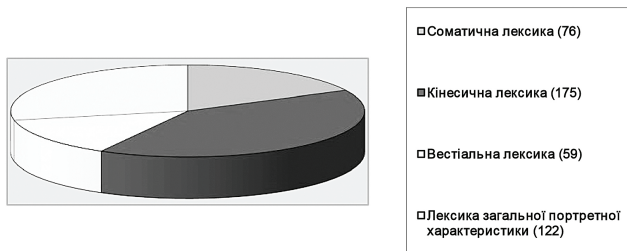

Рис. 1. Кількісні характеристики лексичних особливостей портретних описів у художньому тексті

Отже, в портретних описах персонажів найчастіше вживається кінесична лексика – 175 фрагментів, що складає 40,5% усіх проаналізованих типів портретної лексики. Наступною за кількісними характеристиками є лексика загальної портретної характеристики персонажів – 122 фрагменти (28,3%), ще наступною – соматична лексика – 76 фрагментів (17,6%). Найрідше в проаналізованих портретних описах зустрічається вестіальна лексика – 59 фрагментів (13,6%).

Висновки. Змальовуючи портрети персонажів, Дж. Грішем зосереджує увагу на описі зовнішності: обличчя, рук та інших частин тіла (соматична лексика), описі одягу й аксесуарів (вестіальна лексика), описі загальних рис персонажів (віку, статури, зросту). Проте найчисельнішими в романі «Золотий дощ» є описи міміки, поз, жестів та манер персонажів (кінесична лексика). На нашу думку, такий авторський вибір доцільно пояснити тим, що найяскравішою характеристикою людини, особливо сучасної, є її манера реагувати на оточення, на вчинки та дії інших людей зміною виразу свого обличчя, жестами, рухами тіла.

Подальші дослідження особливостей функціонування портретних характеристик персонажів у художньому тексті можна здійснити в напрямку порівняльного аналізу портретних описів у текстах різних літературних жанрів.

Література:

1. Потебня А.А. Слово и мысль / А.А. Потебня. – М. : Правда, 1989 – 624 с.
2. Аксенова Е. Портрет / Е. Аксенова // Словарь литературоведческих терминов / Ред. и сост. : Л.И. Тимофеев, С.В. Тураев. – М. : Просвещение, 1974. – С. 275–276.

3. Мальцева О.А. Лингвостилистические особенности словесного художественного портрета в современном английском романе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.А. Мальцева – Л., 1986. – 16 с.
4. Насалевич Т.В. Портретный опис у різних типах тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Т.В. Насалевич. – Одеса, 2003. – 16 с.
5. Старикова Г.В. Лексика портретных описаний : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г.В. Старикова. – Л., 1985. – 21 с.
6. Грижак Л.М. Мовні особливості портретних описів в англійській художній прозі 16 століття / Л.М. Грижак // Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації : матеріали III Міжнародної науково-практичної заочної конференції, (Острого, 17 жовтня 2014 р.). – Острого : Національний університет «Острозька академія», 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/movni-osoblyvosti-portretnyh-opysiv-v-anhlijskij-hudozhnij-prozi-16-stolittya/>.
7. Grisham J. The Rainmaker / J. Grisham // Библиотека современной англоязычной литературы. – М. : Master Media. – 2005. – 165 p.

Мусури夫ская О. В., Присакару А. С. Лексические особенности портретных описаний в современном англоязычном художественном дискурсе

Аннотация. В статье исследуются особенности функционирования портретного описания в художественном дискурсе. Предметом исследования являются лексические особенности портретных описаний в тексте романа Джона Гришема «Золотой дождь». Преобладающее использование кинесической лексики обусловлено важностью отображения того, как настроения и чувства человека, а также его отношение к другим людям передаются при помощи отображения особенностей его мимики, жестов и движений.

Ключевые слова: портретное описание, кинесическая лексика, вестивальная лексика, соматическая лексика.

Musurivska O., Prysakaru O. Lexical Peculiarities of Portrait Descriptions in Modern English Literary Discourse

Summary. The article is aimed at analysis of peculiarities of functioning of the portrait description in a literary discourse. The subject of investigation is lexical peculiarities of portrait descriptions in the text of the novel “Rainmaker” by John Grisham. Since moods and feelings of people, as well as their attitude to other people are represented through peculiarities of their mimicry, gestures and movements, the prevailing usage of kinesic vocabulary in portrait descriptions acquires utmost importance.

Key words: portrait description, kinesic vocabulary, vestial vocabulary, somatic vocabulary.